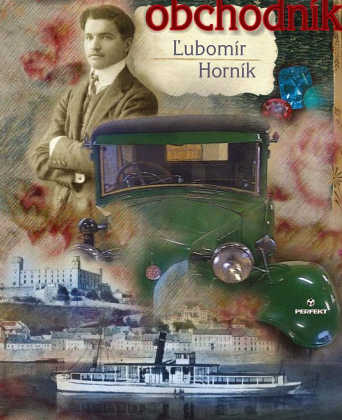

Bratislavský obchodník

Lubomír
Horník

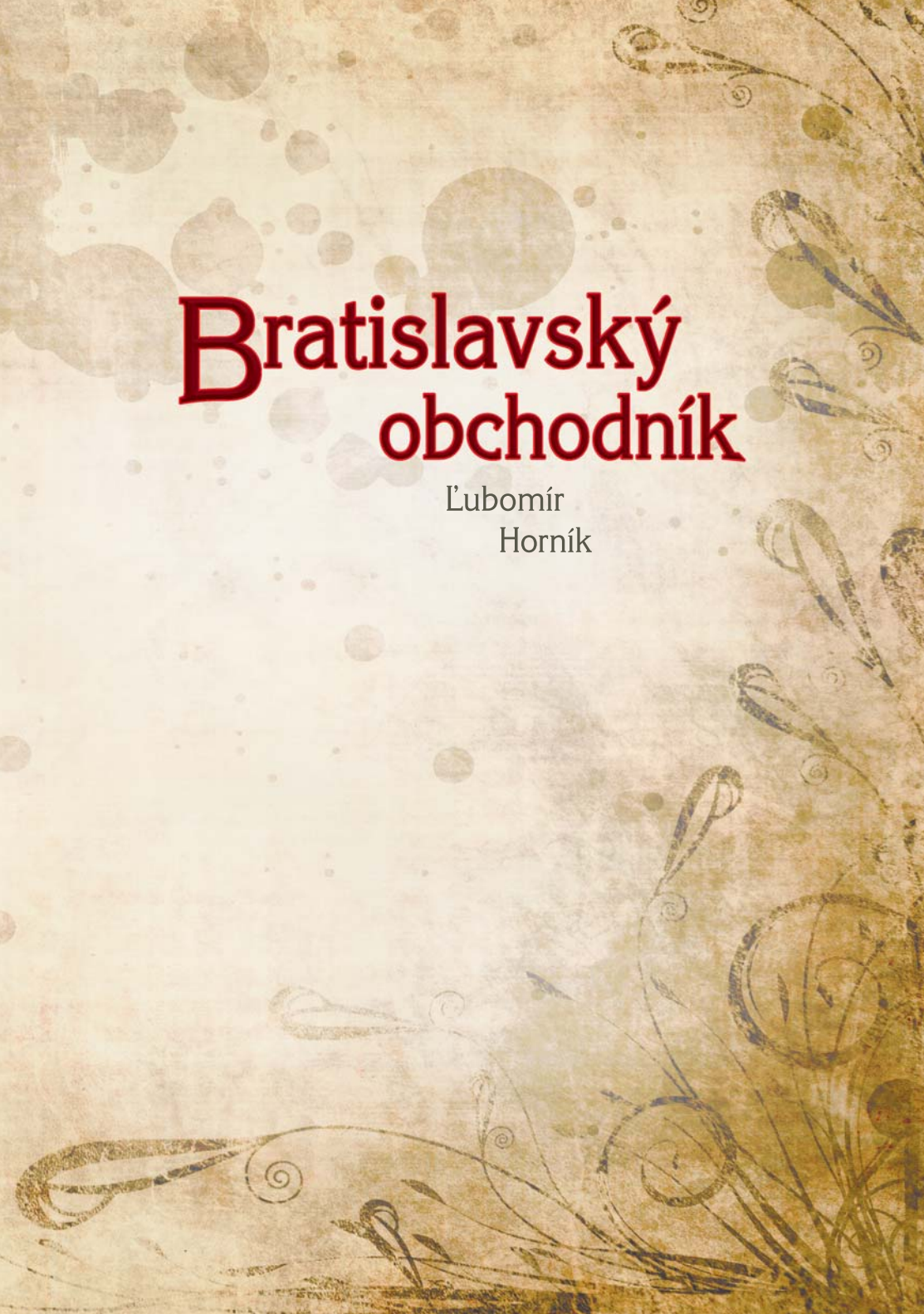
Bratislavský obchodník

Ľubomír
Horník

*Venujem manželke Ľudmile a mojim deťom,
potomkom Štefana Brezányiho.*

„Nežijeme v čase, ale náš život je
časom... nie je úsečkou, ale zápletkou
a drámou...”

Martin Heidegger

Bratislavský obchodník

Ľubomír
Horník

Text © Ľubomír Horník
Photographs © Pavel Čisárik's and Ľubomír Horník's archive,
various vintage magazines
Cover design: Pavel Čisárik
Design: Juraj Zvalo
Slovak edition © Perfekt 2017

Bratislavský obchodník

Text: Ľubomír Horník
Fotografie: archív Pavla Čisárika a Ľubomíra Horníka, dobová tlač
Obálka: Pavel Čisárik
Grafická úprava a zalomenie: Juraj Zvalo

Jazyková redaktorka: Katarína Zitová

Vydal Perfekt, a. s., Cukrová 14, 811 08 Bratislava, ako svoju 776. publikáciu.
Rok vydania 2017
Prvé vydanie
Tlač: NIKARA, Krupina

Autor ďakuje Literárnemu fondu za podporu pri vytvorení diela.

Knihu si môžete objednať vo vydavateľstve PERFEKT,
Cukrová 14, 811 08 Bratislava, e-mail: odbyt@perfekt.sk alebo kúpiť
v kníhkupectve Vojtecha Zamarovského, Karpatská 7, 811 05 Bratislava 1,
alebo na www.perfekt.sk s 30 % zľavou.
Elektronickú verziu tejto knihy si môžete kúpiť na www.martinus.sk a www.dibuk.sk.

ISBN: 978-80-8046-826-2

www.perfekt.sk

*Všetko sa stalo tak, ako je napísané.
Ak si niekto bude myslieť, že sa podobá
na opísané postavy, je to len jeho
márnomyseľnosť.*

Autór

Štefan Brezányi, 1918

1918

Aj keď vyhnanstvo ruského cára Mikuláša II. priamo nesúvisí s naším príbehom, čiastočne a nepriamo predsa zasiahlo do osudu mladého desiatnika, odbojára a príslušníka československej streleckej brigády, Štefana Brezányiho.

Písal sa rok 1918, rok zmien svetového významu. Vojsko sa chýlilo ku koncu. V júli 1918 bolševici zavraždili v Jekaterinburgu cársku rodinu, ktorá tu bola vo vyhnanstve od februárového prevratu v roku 1917. K legionárom sa správa o represii dostala s veľkým oneskorením, ale príliš sa ich to nedotklo. Považovali to za vnútornú záležitosť Ruska. K cárovi nepociťovali žiadnu povinnosť a podobne ani k Dočasnej vláde a napokon ani k vláde sovietskej. Napriek tomu z niektorých urobili bolševici „červené“ oddiely, veľká časť však zostala verná légii a nádeji na oslobodenie rodnej Československej republiky.

V tom čase už 12. čs. strelecký pluk M. R. Štefánika, ako súčasť 3. streleckej divízie, kontroloval časť Transsibírskej magistrály v úseku Novonikolajevsk – Tomsk.

28. 10. 1918 vznikla Československá republika a nepokoj medzi mužstvom narastal. Nikto už nevidel zmysel v bojoch na „konci sveta“. Každý sa chystal na návrat a najväčšou prekážkou boli obrovské vzdialenosti, ktoré legionárov delili od domova.

(december 1918, pri Jekaterinburgu) Slnko sa chvelo na vymrznutej oblohe ako červená pečiatka a šík legionárov stál v pozore pred ubikáciami, drevenými barakmi s malými oknami zasneženými z jednej strany. V noci prišla z východu fujavica a zasypala Jekaterinburg belostným snehom ako tortu práškovým cukrom. Dlhé kabáty a biele papachy s bielo-červenými páskami sa tmaveli na belostnej ploche, ktorá ubiehala až za horizont, nagantky bez bodákov trčali do belasej oblohy a legionári čakali zoradení ako figúrky na šachovnici. Neviditeľné sily ich budú posúvať po sibírskych trasách.

Ruská Dočasná vláda povolila Masarykovi sformovať československú armádu a Štefánik dohodol podmienky vytvorenia vojenských útvarov. Ale po bolševickej revolúcii náš pobyt na sibírskych planinách stratil zmysel a všetci sme chceli domov. Nerozumel som slovám brigádneho generála francúzskej armády Milana R. Štefánika, v tom čase už ministra vojny ČSR, že légie musia zostať na Sibíri z troch dôvodov: z ohrozenia idey slobody, zo zachovania vernosti spojencom – lebo sme čakali na ich vylodenie a obsadenie magistrály – a z vďačnosti Rusom.

Generál zdôraznil, že sa vráti, aby svoje légie odviezol domov. Nepovedal nám však kedy.

O to viac som myslel na svoju Hildu. Nevedel som sa zmieriť s tým, že naše dieťaťko zomrelo. Bolo to už tak dávno! Ešte v roku 1916! Narodilo sa predčasne a lekári ho nevedeli zachrániť. Hilduška mi písala smutné listy a ja som sa nevedel dočkať cesty domov!

Stotník Kadleček mi pridelený strážny oddiel, bol som aktívnym desiatnikom 8. stotiny 12. čs. streleckého pluku. Denne sme chodili okolo železničnej trati, „sibirskej magistrály“, sledovali linku kolajnic, či nie sú pod snehom nastražené míny. Kolajnice nám pripomínali, že sa budeme presúvať na východ, do Vladivostoku a domov!

Naša hliadka, päť legionárov, tak ako každý deň, vykročila na desať vierst, čo bol náš strážný úsek. Mlčali sme. Keby sme otvorili ústa, naše hlasy by zamrzli, v tej zime mrzol aj vzduch a nič sa nehýbalo. Pred stanicou sa krčil strom s vystretými holými konármi, na ktorých ako veľké čierne drevené kvapky sedeli havrany. Neodleteli a nekrákali. Pod stromom jeden s rozťahnutými krídlami objímal v poslednom pohybe oblohu. Jano Kolek kopol do stromu a kmeň zadunel, akoby bol dutý. Ďalšie dva havrany spadli do ticha sypkého snehu zmrznuté na kosť. Po hodine sme mali za sebou skoro polovicu trasy, ale na krajinu sa odrazu spustila hmľa a začalo fúkať a snežiť. Drali sme sa dopredu cez zavijajúci víchor, hustú clonu drobného snehu, akoby nás tam čakala dymiaci lokomotíva a vlak na východ. Každý z nás myslel neustále na domov.

V hustom háji sa chlapi zvalili za ker. Trochu nás chránil pred náporom vetra. Oddychovali sme, oči zabodnuté na trať a cestu, ktorá sa črtala povedľa. Z bielej temravy sa vynoril štvorzáprah, dostavník. Za kočiarom sprievod šiestich jazdcov so štyrmi rezervnými koňmi. Nad hlavami sa im trepotala malá trojuholníková červená zástavka. Trestný oddiel červenej gardy. Celý sprievod zatočil na neviditeľnú cestičku k hájiku, kde sme práve odpočívali. Zavelil som a vojaci so vzdychaním vstali.

Odistil som automatickú pušku Fedorov. Záprah spomalil. Na kozlíku jeden z mužov držal nagantku s bodákom. Na kraji hájika sa otočili, v ďalekohľade som zbadal erb na dverách koča.

To je gubernátorov znak, povedal som môjmu zástupcovi a kamarátovi Janovi Kolekovi, ktorý stál vedľa mňa. Jazdci zosadli a priviazali kone o kočiar. Muži na kozlíku najskôr sledovali okolie a potom pohonič zišiel dolu. Spolujazdec zostal, jazdci prezerali pušky, cvakali závery.

Ukázal som vojakom, aby sa rozostavili okolo. Cez husté krovie nás nebolo vidno.

Gardista vytiahol z dostavníka prostovlasého muža v bielom krátkom kožuchu a so zviazanými rukami. Dvaja ďalší ho strkali k najbližšiemu stromu a krátkym lanom priväzovali ku kmeňu.

Vtedy som ho spoznal! Bol to gubernátor Svetljanov, videl som ho niekoľkokrát v Jekaterinburgu. Vítal generála Štefánika! Dozaista sa ho chystajú popraviť! Zakričal som Kolekovi do ucha, že by sme im to mali prezkažiť.

Zamieril som na veliaceho skupiny a stlačil spúšť. Dôstojník sa zapotácal a pištoľ mu vypadla z ruky. Naše pušky zarachotili zo všetkých strán. Gardistov strelba prekvapila. Šiesti ostali ležať, ostatní hľadali úkryt za dostavníkom.

Výbehol som na zasneženú pláň a za mnou vojaci. Zazrel som záblesk z kozlíka, kde sedel spolujazdec na dostavníku. Nikto si ho nevšimol a on mal prehľad o situácii. V nohe som zacítil akoby šľahnutie biča a bolesti. Stačil som vytiahnuť ťažkú pištoľ a vystreliť. Spadol medzi kone, ktoré sa vzpínali znepokojené strelbou a drmali oje.

Okolo kočiara zostalo ležať deväť mŕtvych.

Pribehol ku mne Jano Kolek a podoprel ma. Cez hrubé nohavice mi premokala krv. Šikovne rozrezal nohavicu a ranu mi obviazal. Povedal, že je to čistý priestrel a že som mal šťastie. Robil zdravotníka bataliónu a na takéto situácie bol pripravený.

Sivovlasý muž prišiel k nám a ja som sa mu predstavil. Pokýval hlavou a povedal, že je gubernátor Svetljanov. Podišiel k dostavníku a niečo tam chvíľu hľadal. Po chvíli sa vrátil a podal mi malú škatuľku obťahnutú tmavočervenou kožou. Vraj nemám na neho zabudnúť. Opatrne som otvoril škatuľku. Zablýskali sa tri drahokamy. Gubernátor povedal, že patrili do cárskej koruny. Cár Mikuláš II. už vedel, že ho bolševici zavraždia, a drahokamy rozdal svojim priateľom. Kamene v žiadnom prípade nesmiem predať, len darovať! Nikto mi ich nesmie ukradnúť! Ak sa tak stane, mám očakávať nešťastie. Ale nešťastie stihne aj zlodeja! Potom chvíľu hovoril o tom, čím je ktorý drahokam dôležitý: najuzácnnejší je rubín. Opísala ho už Hildegarda, abatiša kláštora v Bingen, ako všeobecne liečivý. Symbolizuje kráľovskú milosť, náruživú lásku a životnú silu. Bledomodrý ametyst je symbolom skromnosti a duševného pokoja. Lieči aj psychické choroby. Modrastý je tyrkys a chráni pred zlými vplyvmi.

V duchu som sa začudoval, že „Hildegarda“.

Gubernátor mi stisol ruku a svižne vyskočil na kozlík koča. Praskol bičom a kone sa rozbehli. Záprah sa stratil v snehovej temrave. Vrátili sme sa na koňoch, ktoré ostali po gardistoch.

Spomínam si, že som sa sotva sústredil na to, čo mi gubernátor vraví. Až po nejakom čase sa mi vybavili jeho slová, jedno za druhým. Ležal som celý mesiac v nemocnici a vzala ma domov prvá loď, ktorá odvážala ranených a chorých z Vladivostoku.

Nevdojak som cítil, že táto príhoda pravdepodobne ovplyvní celý môj ďalší život...

Moje rozprávanie by sa mohlo začať aj príbehom zo studenej Sibíri, ale možno je lepšie začať pri fotografii dvoch dám. Bola vyhotovená v ateliéri v Modre.

Staršia sedí v ratanovom kresle, má tmavohnedú sukňu a bielu blúzku s vyšitým slovenským ornamentom na širokom rukáve. Na hlave má tmavý klobúk s bielou ozdobou za stuhou. Skúmavo sa pozerá bokom od objektívu aparátu a zľahka sa usmieva. Mladšia stojí vedľa nej, má tmavé šaty s plisovanou sukňou a so zvýšeným pásom, blúzku s dlhými rukávmi s troma guľatými gombíkmi na zápästí. Výstrih má zopnutý veľkou brošňou a na blúzke má biely široký golier. Na hlave má šikmo posadený bledý klobúk s veľkou strechou, ozdobami za stuhou a so širokým perom, ktoré pôsobí trochu starosvetsky. Jej vážny a pokojný, ale odhodlaný pohľad tieni široká strecha klobúka, ale jej tvár je jasná a úprimná. To je Hildegarda.

Fotografia vznikla asi v roku 1914.

Potom sú tu poznámky v ufúľanom obale. Listy zažltnuté, popísané drobným úhladným písmom. Na prvých stranách dosť ťažko čitateľné, rozpité, väčšina viet napísaná po maďarsky – starý otec mal maďarské školy, pomaďarčené meno, a písať teda vedel lepšie po maďarsky ako po slovensky. Hneval sa, že sa písomne vo svojej materčine nevie tak dobre vyjadriť ako v maďarčine.

Poznámky som našiel v starej vojenskej truhlici na zaprášenej povale domu na Jaskovom rade. Bola celá čierna a svietil na nej len biely nápis, meno môjho starého otca. Určite ju priniesol na pleci, keď sa vrátil zo Sibíri a sanatória v roku 1920.

Poznámky by sme mohli považovať aj za denník, lebo každý zápis je označený dátumom. Skôr mi však pripadali ako skica, nedokončený obraz života ľudí okolo obchodu na Jaskovom rade v dvadsiatych a tridsiatych rokoch. Možno niekomu by sa obraz zdal príliš sivý, nenápadný a nezáživný. Tak ako život niekoho iného,

s ktorým nemáme taký blízky vzťah. A možno nie. Možno by predsa u niekoho vyvolal iskierku záujmu?

Veľa viem z rozprávania svojej mamy Hildy. Veľa, ale predsa nie dosť na to, aby sa dali zrekonštruovať nielen roky, ale aj týždne alebo dni. Niekedy sa mi zdalo, že mama vie o svojich rodičoch a starých rodičoch trestuhodne málo. Na sklonku života však stále spomínala svojho otca, mamu, babku.

Moje spojenie so starým otcom, ktorého som nikdy živého nevidel, bolo však oveľa hlbšie, ako sa zdalo aj mne samému. A to mi pomohlo prežiť tých viac ako dvadsať rokov aspoň takto – dvojrozmerne a emotívne.

1914

„Štefi, ako len dopadne táto vojna? Mal si šťastie, že ťa neodviedli, ale čo bude ďalej?“ Na tvári peknej čierovlásky sa usadilo znepokojenie a povedala to tak ticho, že aj námestie stíchlo, akoby chcelo načúvať.

Jej partner, švihák v tmavom obleku, tvrdom klobúku a s rozmarnými fúzikmi pod energickým nosom, si zamyslene prezeral špice topánok a vychádzkovou paličkou posúval v prachu kamienky.

Sedeli na lavičke na námestí v Modre a okolo občas prešiel pár sviatočne oblečených ľudí. Bola nedeľa a mešťania si vyšli na promenádu. Dámy v dlhých lesklých šatách s vejármi, väčšinou odpozeranými z Wiener Mode, s pávimi perami na klobúkoch, ktoré zvýrazňovali krásu mladých žien, a so skrátеныmi vlasmi, upravenými do veľkých vytláčaných vĺn, len nesmelo zdôrazňovali prebúdajúcu sa samostatnosť žien. A páni, v tmavých oblekoch a upätí v tvrdých golieroch, svojou topornosťou a vychádzkovými paličkami pôsobili naozaj rytiersky a neohrozene.

Skúpe septembrové slnko vytváralo na námestí nostalgickú atmosféru a naznačovalo smutné a tragické obdobie, ku ktorému sa schyľovalo.

„Neviem, Hilduška... vojna sa tak rýchlo neskončí. Obávam sa, že aj ja budem musieť narukovať...“ povedal Štefan, hlas mu stíchol a prešiel do zádumčivého mlčania.

Mohlo to byť aj takto. Isté je, že náš príbeh sa začína, keď ešte nebola malá Hilda, alebo Duška, s ktorou budeme spomínať. Lebo toto sú najstaršie informácie, ktoré máme, a situácie, o ktorých vieme.

Na svete bola už jej mama – Hildegarda staršia. Bývala v Modre, v starom vinohradníckom dome, ktorý kúpil jej predok, možno Ferdinand Fraas, keď sa presídlil z Rakúska. Nakúpil niekoľko hektárov pôdy a založil vinohrad. Jeho potomkovia však postupne, z generácie na generáciu, strácali záujem o vinohradníctvo a čoraz viac u nich prevládali obchodnícke sklony. Predaj vína ustupoval pred väčším sortimentom a napokon Albert Fraas, narodil sa v roku 1850, zostal v Modre s veľkým obchodom s miešaným tovarom, ktorému sa vtedy ľudovo hovorilo „koloniál“. Pri dome sa rozprestieral hektár zeleniny a hektár vinohradu. Prebytky predával v obchode a spolu s vyhlásenou fraasovskou frankovkou modrou obohacoval svoj sortiment.

Obchodníkom bol aj Štefan Brezányi. Bol spolumajiteľom koloniálneho obchodu v Prešporku a rád by sa osamostatnil. Často chodieval do okolitých dedín a miest, hľadal čo najvýhodnejšie nákupy kvalitných komodít. Pri pátraní po dobrom víne sa zatúlal do Modry. Zoznámil sa s Albertom Fraasom a objavil jeho krásnu dcéru. Mladému obchodníkovi netrvalo dlho, aby sa osudovo zaľúbil.

„Hm...“ povedal zavalitý muž v tmavom ošúchanom obleku. Z vrečka vesty mu visela hrubá zlatá retiazka a svojím leskom dodávala celej scéne slávnostný charakter. V ruke držal krátku cigaru, ktorá neznesiteľne páchla, a skúmvavým pohľadom si premeriaval mladíka, ako rozpačito ohmatkáva tvrdý klobúk. Druhou rukou si starostlivo pohladkal plešinu a na chvíľu sa zahľadel na rozžeravený koniec cigary.

„Hm...“ povedal ešte raz, akoby nevedel nájsť to správne slovo, ale napokon pokyvkal hlavou na znak súhlasu. „Takže vy si chcete zobráť Hildegardu za ženu?“ prehodil akoby pre seba.

„Áno, prosím. Dúfam, že v tom nie je problém?“ spýtal sa trochu neokrôchane mladík.

Pán Fraas sa na neho prekvapene pozrel, ale odrazu sa mu na fúzatej tvári objavil široký úsmev.

„Veru je, a nie malý!“ povedal rozhodne. Úsmev zmizol.

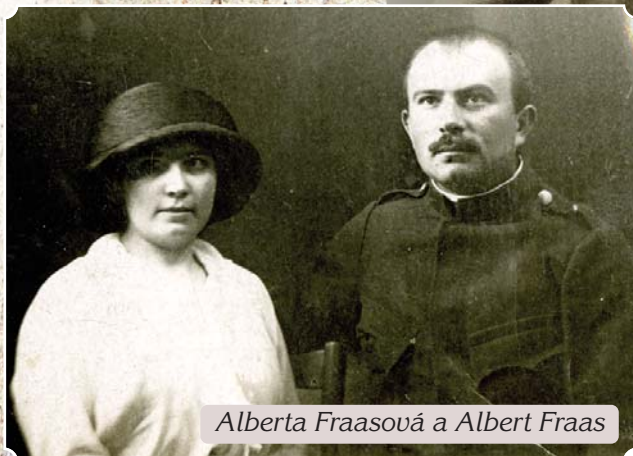
„Ale, Berty, nebuď taký prísny!“ povedala dáma v tmavých čipkovaných šatách s bielymi stužkami na rukávoch. Vlasý mala v strede rozdelené pútcom a vzadu uviazané do uzla. Napriek tomu, že jej vek smeroval bližšie k šesťdesiatke, tvár mala hladkú a bez vrások. Štefan si pomyslel, že Hilda mala byť po kom krásna, lebo to bola jej mama.

„Ako ste ďaleko s obchodom, mladý muž? Ako som sa dozvedel, chystáte sa kúpiť obchod, či nie?“ Fraasova nepríjemná otázka vytrhla Štefana zo zadumania.

Štefan Brezányi, 1913

Hilda Fraasová

Alberta Fraasová a Albert Fraas

„Nuž, mám v Trenčíne jeden vyhliadnutý a chcem ho kúpiť!“

„A ako je to s peniazmi?“ Fraas významne zdvihol obočie a vykrútené fúzy akoby zdôraznili dôležitosť faktu, významného pre existenciu mladého páru.

„Niečo mám nasporené a zvyšok si mám kde požičať...“ zaklamal Štefan. Vychádzková palička, akú nosila väčšina lepšie situovaných pánov, mu odrazu sklzla z predlaktia a s dutým buchnutím sa natiahla na hrubom koberci.

„Prepáčte!“ povedal a paličku zdvihol.

Fraas opäť pokýval hlavou a povedal niečo, čo málokedy stálo pred manželstvom ako prekážka.

„Ale práve vypukla vojna. A vy ako zdravý mladý muž pravdepodobne skoro doplníte niektorý maršbatalión!“

„Zatiaľ ma nepovolali...“ rozpačito zamrmľal Štefan Brezányi a sklzol očami na špice svojich vyleštených topánok.

Hildinmu otcovi sa napokon mladík so spurným výrazom páčil (považoval to za prísľub húževnatosti a vytrvalosti) a nedbal by mať ho za zaťa, ale...

Bol rok 1914 a Európa sa rýchlo ocitla hore nohami. Každý si myslel, že o pár mesiacov bude po vojne, o dlhoročných útrapách nikto netušil. Ľudstvo čakala bieda, zúfalstvo a smrť.

Náš príbeh sa teda začal pred viac ako sto rokmi. Štefan s Hildou mali pred svadbou a riešili problém, či sa zosobášia hneď, alebo „až potom“. Štefan sa asentírke nevyhol, ale s Hildou sa predsa vzali začiatkom roku 1915.

Keď preskočíme niekoľko rokov, nájdeme Štefana Brezányiho na juhosiabírskejších planinách neďaleko Jekaterinburgu. Slatiny a roviny, kde-tu ozdobené šírymi brezovými hájmi, jazierkami a riekami, tak nespierne ďaleko od rodného Slovenska sa vtedy stali pôsobiskom mnohotisícovej masy vojakov rakúsko-uhorskej cisárskej armády, vzápätí zajatcov a následne vojakov a legionárov Československej armády. A pravda, aj účastníkmi nášho úvodného príbehu.

Dozvedel som sa, že v roku 1905 objavil mladý Einstein súvislosti, ktorých výsledkom je tvrdenie, že „absolútny pohyb neexistuje“. Fyzikálne vyjadrenie určite zostalo väčšine populácie nie celkom zrozumiteľné. Zdá sa, že rovnica, ktorá charakterizuje vzťah hmoty a energie, sa dá len ťažko aplikovať na historický vývoj. Napriek tomu rozbila „kánony“ devätnásteho storočia a naznačila, že sa na svete začína uplatňovať čudessný chaos – v zmysle neustálej zmeny. Historik a spisovateľ Paul Johnson tvrdí, že sa svet posúval v historických parametroch

práve pod vplyvom teórie relativity. Svet objavil, že všetko je relatívne, že trvá len určitý čas a po búrke zasvieti slnko. Aj nová republika vznikla na zrúcaninách monarchie, ktorá ako obrovská prehnutá šopa držala pokope už len zotrvačnosťou, aj keď sa pred mnohými rokmi zdala „večnou a nezničiteľnou“.

Nič z týchto úvah nezaujalo bývalého legionára unaveného zo sibírskej anabázy, neustálej zimy a núdze. Všetky národy trpeli nedostatkom a Štefan Brezányi, nedotknutý „frontovým nervovým otrasom“, začal premýšľať nad budúcnosťou v rozháranom svete, nakazenom relativitou.

„Kedves Jóska...“ píše po maďarsky na pohľadnici z ktoréhosi vojenského špitála. „... Tvoje riadky som dostal, ďakujem, že na mňa myslíš. Ako sa máš? Piš mi všetko, čo Ti napadne – rád si prečítam od Teba pekné slovo. Ja som ešte vždy slabý, ale už pracujem v kancelárii – robím administratívnu prácu. Výborne sa o mňa starajú, pán správca je dobrý človek. Keby sa dalo, aj by som tu ostal, ale je to nepravdepodobné. Ako sa má teta Štefi? Prosím, napíš mi Malčinu adresu! Na front som išiel 80-kilový a teraz mám sotva 55! Ale už sa mám dobre, len noha ma bolí, takže nemôžem dlhšie chodiť. Všetkých pozdravujem, aj tetu Marišku. Štefan.“ Chýba dátum a ťažko sa dá zistiť, odkiaľ bola pohľadnica odoslaná. Nepochybujem o tom, že starý otec veľa pohľadníc napísal aj svojej manželke Hildegarde, ale z celej korešpondencie sa zachovala len táto jediná. Je to vlastne fotografia, kde je pravdepodobne celý zdravotnícky personál a desať vojakov, všetko dôstojníkov, určite pacientov. Starý otec tam nie je. Dá sa z toho vyvodiť, že po príchode na Slovensko sa Štefan Brezányi musel doliečiť v niektorom vojenskom sanatóriu. Priamo som sa nikdy nedozvedel, kto je „teta Štefi“ a „teta Mariška“, ale domnievam sa, že sú to súrodenci Štefanových rodičov z Trenčína. Štefan Brezányi bol totiž sirota a jediné, čo sa o ňom vedelo, je, že ho vychovali v sirotinci. „Jóska“, teda Jožko, mohol byť Štefanov bratanec, takisto ako „Malčina“ bola sesternicou. Štefan nebol sám, mal si s kým písať a možno mu mal aj kto pomôcť.

Zatiaľ sa národy rozpadnutej monarchie opreteký snažili vytvoriť vlastné štáty na etnickom princípe. Väčšie sa snažili pohltiť menšie a menšie sa spájali do odolnejších celkov. Tak, ako to pri pôrodoch býva, s veľkými bolesťami vznikla nová Európa. Až teraz videl Štefan, čo sa to vlastne udialo. „Možno to bude lepšie!“ povedal si. Nevedel, že svet nie je takým, aký sa zdá, a že sa nedá veriť ľudským zmyslom, ktoré vytvárajú náš pojem času a priestoru, správnosti a nesprávnosti, práva a bezprávia, a hlavne svojmu presvedčeniu, vytvárajúcemu náš vzťah k spoločnosti!

Pravda, Štefan zažil ohavnosti vojny a odsudzoval ich. Veľa premýšľal nad tým, prečo sa ľudia správajú tak kruto. Napadlo mu, že to asi nie je z vrodenej zloby, ale možno z rozbesnenej túžby po spravodlivosti. Každý je presvedčený o svojej pravde. A to je vlastne tiež hodnota veľmi relatívna.

Niekedy sa Štefan možno zamyslel, kam bude kráčať „bolševické“ Rusko. Mnohí legionári sa dali naverbovať k červeným gardám. Možno bojovali za sociálnu spravodlivosť, možno nemali „iné východisko“. Ale relatívne krátky čas, ktorý desiatnik Brezányi zažil na Sibíri, ho poučil, že formovanie nového spoločenského poriadku nebude jednoduché. Bolo Marxovo učenie krutý nezmysel, ktorý viedol štát k tyranii? Počítal len mravnú degradáciu a zbytočnosť vzájomného vraždenia. V jeho predstavách žiadna vojna nemala zmysel a odsudzoval ju. Ale pretože Marxa neštudoval, nevedel nič o potrebách proletariátu, príčinách a už vôbec nie o následkoch obrovského prevratu, revolúcie,

ktorá na Sibír prišla akosi nevdojak a ktorá v podstate znamenala koniec panstva šľachty, bojarov, teda bohatých, nad nevoľníkmi, chudobnými a proletármí.

V sovietskom Rusku sa už začal uplatňovať názorový „gleichschaltung“, ktorý sa v ďalších desaťročiach vycizeluje do dokonalej názorovej jednoty všetkých občanov Sovietskeho zväzu. Nevymysleli to však revolucionári. Už Einsteinovi vedeckí súpútnici ťažko znášali kritiku svojich objavov a názorov. Dokonca Freud považoval všetkých nesúhlasiacich za slabomyseľných, ktorých je potrebné liečiť. Cieľom všetkých vlád bez rozdielu ideí a cieľov bol súhlas občanov s ich politikou, pretože len tak sa dali uskutočňovať skryté či menej skryté zámyery. Každá opozícia bola a bude vždy na ťarchu.

Štefan Brezányi sa zastavil v Trenčíne. Tu sa vyučil za obchodníka a v tomto meste žili aj ďalší členovia jeho vzdialenej rodiny – tety, bratanec, sesternica. Dúfal, že tu nájde pomoc a podporu.

„Milý Štefane, nejlépe uděláš, když se vrátíš do Bratislavy. Tam je tě zapotřebí! Koupíš si obchod, teď jsou tam dobré podmínky na podnikání!“ povedal mu starý Vichterle, u ktorého sa vyučil. Obchodník ho mal rád a určite mu chcel dobre poradiť. Štefan si zasa myslel, že starý obchodník nepotrebuje ďalšieho konkurenta. Veď v meste boli už štyri obchody s koloniálnym tovarom!

*Pozsony.
Pressburg.*

1922

(začiatok júna 1922, Bratislava) Sedel som vo vysokej tráve a starým vojenským ďalekohľadom sledoval ulicu oproti. Z dusnej ospalosti ma rušilo curlikanie lúčneho hmyzu na svahu pri Kalvárii. Bol som len v košeli, na hlave narazený svoj starý tvrdý kalap. Aj keď bolo teplo, všetko voňalo a cítil som sa príjemne. Úbočie bolo zarastené vysokou trávou. Cez malý úvoz presvitali jednotlivé zastavenia krížovej cesty. Od kaplnky ku kaplnke sa ako had vinula úzka cestička. A na vrchole tri vysoké kríže s kostolíkom. Už som sa bol pozrieť aj za vrcholom, vo veľmi útulnom a tichom kostolíku Panny Márie Snežnej. Hovorila, že ho dal postaviť akýsi gróf z vďaky za záchranu pred morom, ktorý vtedy zúrila v Prešporku. Mohlo to byť aj tak. Ale určite tu vtedy bola ešte pustatina. Všade okolo boli zvyšky starých koreňov viniča. Kalvária bola cieľom výletov mešťanov a v malom lesíku okolo chodníka sa dalo dobre oddychovať. Vinohrady však začínali pomaly miznúť.

Na Kalvárii už vysadili malé stromčeky. O pár rokov tu bude les.

Na náprotivnom kopci, nad železničnou traťou a blízkou stanicou, po vrstevnici beží Jaskový rad, alebo Tunnelzelle. Nad ulicou sú vysadené vinohrady. Na západ postupne vinohradov ubúda, kopec je tam príliš strmý. Rastie tam viac stromov. Popri ulici čupia domy vinohradníkov, ale aj rozličných domkárov, možno železničiarov.

Sledoval som koloniál presne oproti. Obchod patrí Hubertovi Knievaldovi a ja som ho chcel kúpiť.

Každých desať minút vošiel dnu jeden, niekedy aj dvaja zákazníci. V ďalekohľade som videl, koľko nakúpili. Viem odhadnúť, koľko približne minuli. Ak každý nakúpil priemerne za päť korún, to je minimálne za mesiac päťtisíc, alebo možno aj desaťtisíc. To by sa mohlo vyplatiť. Rozšírim sortiment a urobím prieskum u najbližších obchodníkov. Pokúsím sa znížiť ceny, pokiaľ sa bude dať.

Po schodíkoch vošla do obchodu pekná mladá slúžka s košíkom. Za ňou matróna s kabelou. Vyšla najskôr staršia. Mladá sa zdržala. Alebo ju zdržal niekto. Vyšla o štvrt hodiny. Určite tam má kurizanta!

Dolu po trati fučala lokomotíva. Posunovala vagóny a občas zahvízdala. Cingli nárazníky.

Keď to pôjde takto, za tri, štyri roky by sa mi cena obchodu mala vrátiť. Je to dobré miesto, obchod kúpim! Hilduška bude mať radosť!

Vrátil sa teda do Bratislavy. Rozvrátenej, pomýlenej a zvijajúcej sa v kĺchoch národnostných ťahaníc. Zničené hospodárstvo, vyrabované

majetky – obchody, sklady. Štefan Brezányi nevidel príchod ministra pre správu Slovenska Dr. Vavra Šrobára s delegáciou začiatkom februára 1919. Nezažil ani o krátky čas Prešporskú vzburu a následné premenovanie Prešporka na Bratislavu.

Mesto odrážalo do určitej miery historickú skutočnosť, že rozličné etniká, ktoré osídľovali strednú a východnú Európu v priebehu storočí, väčšinou zachovávali vernosť svojim náboženstvám a dynastiám skôr ako svojej národnostnej pospolitosti. Monarchie, ktoré boli stabilnými štátnymi útvarmi, zjednocovali mnohonárodnostné celky na základe fikcie o všeobecnej rovnosti. Keď však monarchie padli, nahradil princíp rovnosti nacionalizmus so svojou ešte extrémnejšou formou – iredentizmom. Znamenalo to zjednotenie celej etnickej skupiny v jednom štáte a boj o sebaurčenie a úpravu hraníc podľa etnických požiadaviek. Po zániku monarchie maďarskí úradníci, železničiari aj s vlakovými súpravami, poštári a ďalší odborníci, ktorí vytvárali administratívny status mesta, odišli na protest proti novej republike a odviezli všetko, čo sa len dalo. Dokonca dobytok a potraviny. Československá vláda sa rozhodla doplniť nové štátne inštitúcie českými úradníkmi a postaviť novú Bratislavu na nohy.

Prešporok sa už za čias Rakúsko-Uhorska vyhranil ako mesto mnohonárodné a známe svojou tolerantnosťou. Aj v roku 1918 a trochu neskôr, po odchode extrémisticky naladených Prešporákov maďarského pôvodu, sa mesto pomaly upokojovalo.

Veru, zaradenie Prešporka tam či onam bolo na vážkach. Podľa historických prameňov rozhodol o tom prezident T. G. Masaryk. Vyhlásil, že Československá republika potrebuje Dunaj, a tak sa Prešporok legislatívne stal začiatkom roku 1919 Bratislavou. Mešťania nechceli patriť ani do Maďarska či do Rakúska, ani nikde inde. Cítili s monarchiou – nie vlastenecky, ale cez národnostnú toleranciu. Chceli zostať v pokoji a nepohyblivom stave, so svojimi vinárňami, plesmi a spolkami. Mali svoj jazyk, ktorému ťažko rozumel Viedenčan či človek z Pešti. Chceli byť svojimi, a preto, aj keď pomaly a s dávkou určitej rezignácie, prijali českú záštitu, aby bratov Čechov poprešporčili, ale aj prijali kus inej kultúry.

Štefan Brezányi, pravda, problémy videl. Bol zvyknutý bojovať a húževnato ísť za svojím cieľom v akejkoľvek dobe. Nebol kraxlhuber (ako nazývali prešporských Nemcov), aj keď v Prešporku bol už nejaký rok (pracoval ako tovariš u Colinasiho a neskôr aj ako spolumajiteľ obchodu). Znalosť jazykov bola jeho výhodou. Keď sa hovorilo po maďarsky, hovoril po maďarsky, a rovnako po nemecky aj po slovensky. Trochu pochytil aj z ruštiny a vedel sa dohovoriť aj prešporáckou hatlaninou, čo bola miešanina češtiny, slovenčiny, maďarčiny a židovského žargónu. A tak ho všetci považovali „za svojho“.

Áno, aj o tom premýšľal Štefan Brezányi. Jeho záujem však zvlášť mieril k výrobcovi a veľkoobchodníkovi. Zariaďoval si vlastný obchod.

Júnový deň v roku 1922 bol určitým milníkom, keď sa tridsaťpäť-ročný Štefan rozhodol kúpiť obchod. Spokojný s pozorovaním nádejného objektu si vykračoval dolu po Brnianskej ceste, okolo vinárstiev Schmidta, Eisvogla, s krátkou zastávkou v reprezentačnom paláci Palugayovcov na Štefánikovej a vošiel do hotela Dax.

Čašník priniesol pohár vína a postavil ho na stolík. Štefan sa zahľadel do iskrivého zlatistého moku a nevdojak pokrútil pohárom. Na hladine sa roztancovali drobné iskričky odrazeného slnka. Tento obraz mal najradšej. Spájal mu teplé septembrové dni so strapcami dozrievajúceho hrozna a vždy si spomenul na prechádzky po vinohrade so svokrom. Albert Fraas ho veľkoryso uviedol do oblasti vínoznalectva, lebo tvrdil, že obchodník v koloniále musí poznať svoj tovar, a teda, v tomto prípade, vedieť ohodnotiť víno. Ak predáva dobré víno, zákazníci ho radi a často navštevujú. Fraas sa dobre vyznal aj vo výrobe vína – veď predával tradičnú neprekonateľnú frankovku. Okrem toho vedel vyčariť v sudoch aj práve taký nezabudnuteľný a iskrivý rizling.

Štefan nebol veľký znalec, ale dobré víno poznal. Zdvihol pohár, aby slnko zaískrilo v moku, a pokrútil čašu. Priložil nos k okraju a vtiahol sladkasto-korenistú vôňu jesennej atmosféry vinohradov. Uznalivo pokýval hlavou a jemne si uchlipol. S pôžitkom poprevažoval dúšok v ústach, akoby ho požul, a nechal ho sklznúť po jazyku. Nevdojak mľaskol a spokojne zamrmľal.

„Niečo nie je v poriadku, pane?“ ozval sa pri ňom čašník.

„Práve naopak. Je to výnimočný vlašský rizling. Prezradíte mi, kto vám ho dodáva?“

„Ale áno. Keď sa pozriete od železničnej stanice smerom hore, nad Jaksový rad, tak uvidíte, kde dozrieva možno najlepší rizling v Prešporku. Vinice patria Albertovi Schirmmanovi. Býva na kraji Wachmeisterskej ulice.“

„Ďakujem vám!“ uklonil sa Štefan a zaumienil si čo najskôr vinára navštíviť. Napokon, bude to jeho sused.

„Vďaka, budete si ešte niečo želať, pane?“ vyhrkol čašník a keď hošť záporne pokrútil hlavou, zmizol.

Brezányi rekapituloval úspešný deň. Po ceste z Kalvárie sa zastavil v Chateau Palugay a s obchodným zástupcom dohodol menšie dodávky šampanského a jemného tokajského. Zjednávali sa ťažko, lebo Palugayovci boli veľkoobchodníci a radšej mali veľké objednávky. Ale napokon to dobre dopadlo a Štefan si vypočítal, že so ziskom bude môcť predávať aj lacnejšie. Nacvičeným pohybom vytiahol zo saka puzdro a vybral 5-palcovú cigaru, ktorá bola na rade. Stiahol pásik so značkou

H. UPMAN CUBA a koniec mohutnej cigary navlhčil v našpúlených perách. Potom ju chvíľu šuľkal medzi ukazovákom a palcom, druhou rukou vybral lesklý orezávač a na druhom, zúženom konci cvaknutím „gilotinoval“ špičku. Medzitým siahol do vrecka. Čašník bol však rýchlejší a podal mu horiacu dlhú zápalku. Štefan kývnutím hlavy poďakoval a ohníkom poohrieval najskôr vlhký koniec cigary. Keď plameň oblizol konček na okraji, pootočil cigaru, až sa objavili náznaky rozžeravenia a tabak začal tlieť. Potom si vložil cigaru do úst a jemne potiahol. Labužnícky vyfúkol modrastý dym a pohodlne sa usalašil v ratanovom kresle.

Hilda mala prísť okolo piatej.

Slnko sa už skrylo za mohutný štít rožného paláca oproti hotelu. V plnej kráse sa objavila lavírovaná štuková výzdoba, alegória a ozdoby na fasáde okolo okien. Štefan premýšľal, čo asi zobrazuje tvár ženy, ktorá vykúka z priečelia. Jemne pootvorené ústa neboli prejavom chlipnosti či nedočkavosti. Možno len nechávali vyniknúť mäsité pery. Mala vlasy z ovocia a uprene, aj keď celkom neosobne pozorovala hosťa v reštaurácii, ako omieľa hrubú cigaru a občas si uchlipne z pohára. Vylúčil erotický charakter maskaróna, napadlo mu, že hlava necharakterizovala ani príliš ženu, ani muža, skôr si myslel, že je to tvor bezpohlavný, ktorý zvedavo nazerá do ulice a ľahostajne pozoruje rýchly prerod svojho mesta. Nad oknami vystupovali z fasády hlavy levov s rozťahnutými tlamami. Namiesto jazyka mali umiestnený peniaz. Obolus ako symbol obchodu, kšeftu alebo bohatstva.

Vo výreze okna reštaurácie sa objavil fiaker. Pohonič pristavil kone pri chodníku a zoskočil z kozlíka. Pri dvierkach vyinkasoval furmanku a otvoril. Na Štefanovej tvári zaihral pod vykrútenými fúzmi blažený úsmev. Položil cigaru do popolníka, odstrčil stoličku a vyhrnul sa na ulicu.

Na chodníku stála štíhla Hilda Brezányiová v tmavomodrom kostýme a bledomodrom klobúku s kabelkou.

„Hilduška, ako to prichádzaš, neprišla si vlakom?“ Štefan zľahka objal manželku a pobožkal jej ruku.

„Ale prišla, len sa mi nechcelo zo stanice chodiť pešo. Električka mi odišla pred nosom a čakal tam len fiaker. Nuž tak som ho využila...“

„Hlavne, že si tu! Mám pre teba novinky!“ povedal Štefan a usadil manželku k stolíku, kde čmudila jeho cigara.

„Teda, Štefi, kaziš vzduch tým smradom!“

„To len sviatočne, vieš, dnes je významný deň!“ Štefanovi sa na tvári objavil šibalský výraz. Aj keď použil obvyklú frázu, tento deň bol skutočne výnimočný. Hilda to vedela a nedočkavo visela na Štefanových fúzoach.

„Pozoroval som Knievaldov obchod. To, že mi nepovedal, ako sa mu darilo a aký mal obrat, už v tomto momente nie je zaujímavé! Zistil som, že by sa nám mohol vyplatiť. Už len preto, že je na Jaskovom rade je-

diný. Okolo sú domčeky vinohradníkov a všade sú vinohrady. Zajtra ho navštívime a keď sa ti bude páčiť, môžeme ho kúpiť!“ rozvážne predniesol.

„Ako rozhodneš, Štefan. Mali by sme mať už konečne svoje!“

Štefan porozprával manželke, ako chce obchod zreorganizovať, ako začal zháňať dodávateľov, ako sa presťahujú a zoženú učňov a služku.

Hilda svojho manžela pozorne počúvala. Vedela, že nič nehovorí do vetra a za svojimi predstavami ide s vytrvalosťou včej svorky a tvrdohlavosťou mulice. Vedela, že všetko uvážil a spočítal a zaskočiť ho mohla len skutočne nepredvídaná udalosť. Bola presvedčená, že keď Brežnyni povie, že sa to vyplatí, tak to musí byť pravda.

Dohodli sa, že prespia tu v hoteli, predtým zájdu do Uránie na francúzsky film a na krazo. Večerať budú v reštaurácii Daxu a zajtra sa vyberú na Jaskový rad.

Leto so strhujúcimi horúčavami stálo pred dverami.

Štefan zamyslene pozeral do ulice preťatej električkovou koľajou. Do videl len k slabému ohybu. Koľajnica viedla dolu, k Fridrichovmu palácu a Štefánke, a ešte nižšie, k Halmošovi. Tam sa koľajnice skrúcali ako had pomedzi domy až k Pallehnerovi a Úholnému trhu, ku kostolu sv. Trojice. V diaľke nad strechami, akoby osvetlená veľkou lampou, sa týčila veža Michalskej brány. To sa lúčilo slnko a vrhalo z bezoblačnej oblohy večerné oranžové lúče.

Zo zadumania ho vyrušilo energické zacenganie električky. Pri hoteli Dax mala zastávku. Akýsi človek vystúpil, ozval sa silný cengáč. Robustný vozeň sa pomaly dal do pohybu. Reostat kvíliť a železné kolesá zahrmtali. Na prednom štíte svietilo písmeno A. Bola to prvá trať bratislavskej električky, ktorá premávala už od roku 1895. Jeden vozeň jazdil len každých 20 minút z Hlavnej železničnej stanice až po Savoyku, alebo až po Vitéz utca pri Rybnom námestí. Elektrické dráhy boli po vzniku novej republiky v hlbokoj recesii – po roku 1918 sa už neinvestovalo do obnovy tratí a súprav, jazdné bolo drahé a dopyt po cestovaní v Bratislave poklesol. Elektrické dráhy, alebo BEÚS, čakali na svoju konjunktúru až do konca dvadsiatych rokov.

Po dobrej večeri dostal Štefan chuť na cigaru, ale nechcel Hilduške strpčovať pobyt v Bratislave. Nerada ho videla fajčiť a tvrdila, že fajčenie musí byť zdraviu škodlivé, keď dym tak smrdí. Súhlasil, ale hlavne preto, že skutočné cigary boli dosť drahé a na „vytiahnutie“ čo i len jednej bolo treba veľa času a pohody. Ani zbytočné peniaze, ani pohoda mladého obchodníka nečakali. Dobrý obchod potreboval celého človeka – a nielen jeho, ale celú rodinu.

Štefan to vedel, ešte na to však nechcel myslieť.

Hilda sa bola po večeri prezliecť a teraz sa objavila v celej kráse. Na večer si vzala bėžový kostým s tmavohnedou blůzkou, zapnutou pod

krkom veľkou brošňou, rodinným šperkom. Dlhá sukňa ešte zdôrazňovala štíhlu postavu a pod tmavohnedým klobúkom svietila rozžiarená tvár.

Občas sa na nej mihol tmavý tieň, stará rana, smútok za jej prvým dieťaťom. Vtedy sa Hilda zahľadela na jedno miesto, akoby z neho chcela vyčarovať svojho maličkého Milana, slabučkého, nedonoseného. Žil tak krátko, len zlomok času, ktorý mohol žiť. A napokon asi nemohol, myslela si. Boh mu viac nenadelil. A tak sa s tým zmierila navždy, aj keď bolesť kdesi v hĺbke neprestávala.

Obchodník sledoval svoju nádhernú manželku, ktorá bola len o rok mladšia od neho, ale stále vyzerala, akoby nemala ani dvadsať. Svižne vstal a spoločne vyšli do rozhorúčenej večernej ulice. Pobrali sa dolu širokým trotoárom Štefánikovej, povedľa električkovej koľaje a zástupu elektrických lúč.

„Vieš, že som v Prešporku ešte večer nebola? Je to krásne mesto, pozri na tie paláce, Štefi! Tu bývajú bohatí ľudia!“ nadchýnala sa Hilda a stískala Štefanovi lakeť.

„Hilduška, už sme v Bratislave. Domorodci sa ťažko vzdávajú Prešporka, ale budú si musieť zvyknúť! Tento palác patrí lekárnikovi. Volá sa Felix Pisztory. Ich služka chodila k nám nakupovať. Hovorila, že za domom má obrovskú záhradu plnú liečivých bylín...“

S rapotaním sa okolo prehnalo osobné auto a Štefanovi neušiel učen na druhej strane ulice. Ťahal dvojkolesovú káricku a očividne sa mu nechcelo.

„Mám nápad, Hilduška! Predstav si, že by sme mohli mať aj donáškovú službu!“

„Možno neskôr, teraz sa mi to zdá ešte predčasný!“ povedala Hilda, lebo sa v nej ozval racionálny obchodník.

Napriek tomu, že išli po chodníku, vodič električky si neodpustil výživé zacenganie. Tmavozelený vozeň popri nich prehrmotal na opotrebovaných koľajniciach.

Štefánikova ulica bola skoro prázdna – slnko sa už schovalo za vysoké nájomné domy a vysoké štíty sa ponorili do tieňa.

Stále bolo veľmi teplo.

V Bratislave pribudlo mnoho nových ľudí a tí si hľadali svoje miesto. Zábavu, prechádzky a relax v niektorej z mnohých krčiem a kaviarní. Všetci sa však sústreďovali v strede mesta – okolo korza – a vyhľadávali vinárne v bočných uličkách dolu pri Dunaji alebo v okolí Hlavného námestia. Panské korzo sa začínalo pri Baťovi na Úhoľnom trhu, prúdy mladých ľudí smerovali pod Michalskú bránu a končili sa niekedy až na nábreží Dunaja, kde sa mladé páry roztratili, posadali na lavičky a započúvali do šplechotania vlín. Alebo sa jednoducho otočili a kráčali zasa hore.

